

Goed grammatica- onderwijs

Eerst de lerarenopleiding,
dan de basisschool

Auteur: Hilde Van den Bossche

De titel van dit artikel doet allicht wenkbrauwen fronsen: waarom een artikel over goed grammaticaonderwijs in de lerarenopleiding? Ik vind dat goed grammaticaonderwijs thuishoort in een lerarenopleiding en wel als deel van goed onderwijs van het Nederlands. Als we willen dat grammatica goed loopt in het onderwijs, moeten we er aandacht aan besteden in de lerarenopleiding. En dan nog liefst zó, dat studenten zelf ervaren wat ze kinderen moeten laten ervaren: op een inductieve manier, in een zinvolle en functionele context en in onderling overleg, vanuit verwondering over de manier waarop het Nederlands in elkaar zit.

In de lerarenopleiding willen we dat studenten vol verwondering bomen, planten, schilderijen en beelden bestuderen en beschouwen¹. Waarom zouden we dat dan ook niet doen met onderdelen van taal en grammatica? De lerarenopleiding wil dat studenten taal beschouwen: vol verwondering nadenken en overleggen over taal. Met taal (en grammatica) bedoel ik het volledige pakket: klanken, woorden, zinnen, zinstructuren, teksten, registers ... binnen een communicatief kader.

De noodzaak van grammatica

Er schort redelijk veel aan methodes waarmee onze studenten aan de slag moeten. Veel methodes bieden immers oefeningen aan zonder veel aandacht voor inductie of voor het zelf ontdekken en verwoorden, en ze voorzien vooral in materiaal voor de vastzettingfase. De oefeningen in de meeste methodes gaan uit van een verondersteld inzicht en van veronderstelde kennis. Voorbewerken, semantiseren en consolideren ontbreken. Studenten (en dus ook leraren) moeten veel in hun mars hebben, om te beseffen wat in de methode ontbreekt en om zelf toe te voegen wat ontbreekt. Daarnaast geldt dat sommige kinderen een aantal zaken ‘intuïtief’ onder de knie hebben, maar dat geldt niet voor taalzwakkere en anderstalige kinderen. Bij vele kinderen ontbreken de woorden en begrippen om hun intuïties expliciet te maken.

Studenten en kinderen hebben grammatica dagelijks nodig, onder andere om bewuste en goede taalgebruikers te worden/zijn. Immers, om correct werkwoordsvormen te kunnen schrijven, moeten taalgebruikers weten wat het onderwerp van de zin is en moeten

“Veel studenten voeren graag praktische zaken uit, maar haken af bij de nabespreking: wanneer we reflecteren op wat er is gebeurd, hoe het is gebeurd en waarom het zo is gebeurd.”

ze bijvoorbeeld weten of een vorm een persoonsvorm of een deelwoord of een bijvoeglijk naamwoord is. Met spelling kan je communicatie maken of net breken op bepaalde momenten. Als taalgebruiker moet je correct kunnen inschatten wanneer spelling ertoe doet en moet je correct kunnen schrijven.

Bij mondeling taalgebruik kunnen onder andere klanken en zinswendingen ervoor zorgen dat je je toehoorders op je hand krijgt of net niet. Een taalgebruiker moet de situatie kunnen inschatten en moet kunnen overschakelen naar het gepaste taalgebruik.

Dit is geen volledige opsomming: iedere lezer zal allicht nog zinvolle voorbeelden kunnen toevoegen.

Problemen in KaHo Sint-Lieven, opleiding tot onderwijzer

Wat hierboven staat, is mijn leidraad, maar die is er niet altijd bij studenten. Studenten zien mogelijkheden van concreet, levensecht materiaal niet, omdat zij zelf nog te veel worstelen met ‘woorden zinsleer’. Zij moeten eerst voldoende kennis over die onderwerpen vergaren om kritisch en zelfbewust om te gaan met

materiaal in methodes. Jammer genoeg zie ik weinig studenten tijdens de opleiding in deze zin evolueren. Door het strakke semestersysteem zijn studenten die slagen in semester 2 namelijk van deze grammaticamaterie ‘af’: ze leggen er geen toetsen of examens meer over af gedurende de opleiding en dat wordt dikwijls pijnlijk duidelijk wanneer ze stage lopen. Veel inzichten zijn op dat ogenblik niet meer zo helder als ze zouden moeten zijn. Sommige studenten kunnen snel opfrissen, andere gaan jammerlijk onderuit. Beide categorieën houden zich braaf aan wat in de methode staat: losse lesjes zonder al te veel levensecht materiaal dat aansluit bij de leefwereld van kinderen. Methodes hakken grammatica tot losse lesjes rond bijvoorbeeld de meervoudsvorming, het verkleinwoord, het bijvoeglijk naamwoord, spreekwoorden... De handleiding biedt ‘redding’ voor onzekere studenten.

Ik denk dat dit te wijten is aan het gebrekkige inzicht en het zich niet echt ‘eigen maken’ van de leerstof: studenten beperken zich tot het kopiëren van materiaal dat ze hebben gezien en waarmee ze hebben gewerkt of tot wat de methode voorschrijft. Hierdoor gaan veel taalbeschouwelijke mogelijkheden verloren en blijft grammatica ‘saai’ voor kinderen van de basisschool.

¹ Met dank aan collega's Ides Callebaut, oud-lector Nederlands aan KHBO-Brugge en Marianne Ivens, lector beeldopvoeding aan KaHo Sint-Lieven, campus Waas voor hun inzichten in het beschouwen.

Poging tot oplossing: grammaticaleerlijn in de opleiding

In KaHo Sint-Lieven krijgen studenten in semester 1 binnen de contacturen korte mondelinge en schriftelijke taalbeschuwingsmomenten: rond verwijswaarden, soorten registers, soorten spellingstrategieën...

In semester 2 werken we voluit aan woord- en zinsleer. Studenten krijgen een heleboel materiaal waarmee ze in kleine groepen aan de slag moeten: ze krijgen vragen die ze moeten oplossen zonder zich in eerste instantie te bekommeren over welk soort woorden het gaat en wat de eigenschappen of definities ervan zijn. Hier loopt het voor een aantal fout: ze hebben moeite om uit het keurslijf van het doorlopen onderwijs te stappen. Zij hebben met andere woorden moeite met de inductieve aanpak omdat ze nadenken over de etiketten die ze willen geven op het einde van het contactuur. Daardoor missen zij essentiële elementen voor goed grammaticaalonderwijs: het in kleine groep overleggen op basis van levensecht materiaal en de opdracht die erbij hoort, het opbouwen van expertise in die kleine groep en het in 'gewone' woorden formuleren van wat ze hebben ontdekt. Zij hebben ook moeite om in nieuw gevormde groepen uit te leggen wat ze, als experts, hebben ontdekt of om uitleg van de andere experts te beluisteren. Daardoor hebben zij moeite om te zien dat er parallellen zijn en dat het uiteindelijk om hetzelfde gaat dat in een kort besluit op het bord kan komen.

In semester 3 moeten studenten met grammaticamateriaal aan de slag binnen de didactiek van begrijpend lezen: verwijswaarden, voegwaarden en andere verbindingswaarden, sleutelwaarden, signaalwaarden en structuurwaarden.

In semester 4 hebben ze bepaalde elementen nodig binnen leesbevordering om de leesvoorkeur van lezers en de schrijfstijl van auteurs expliciet te kunnen bespreken.

Waar haal ik materiaal?

In Vlaanderen hebben we gelukkig een aantal collega's die voor voorbeelden hebben gezorgd: voorbeelden op niveau van de lagere school en voorbeelden op niveau van de eerste jaren van het voortgezet onderwijs. Onze studenten kopen verplicht het boek *Taalbeschouwing op de basisschool, reisgids met een leerlijn en 40 uitgewerkte lessen met tekstmaterialen* (Stevens & Callebaut, 2000). De uitgave *Taalbeschouwing op de basisschool* bestaat uit twee delen: het theoretische deel waarin uitgebreid uit de doeken wordt gedaan wat de uitgangspunten zijn en het praktische deel. Studenten kopen alleen het praktische deel. Daarin staat de basisfilosofie herhaald en uitgewerkt in een leerlijn met zes uitgangspunten voor taalgebruik en een leerlijn met zes uitgangspunten voor taalsysteem; daarna volgt de batterij lesvoorbeelden.

Het materiaal voor voortgezet onderwijs is van de hand van Jan T'Sas en is vrij raadpleegbaar. Hij heeft daar zelf voor gezorgd sinds de methode uit de handel is genomen: www.neejandertaal.be. Daarnaast heb ik, geïnspireerd door de heren Stevens, Callebaut en T'Sas, zelf materiaal ontdekt en er opdrachten bij bedacht.

Concreet tijdens de contacturen van semester 2

Binnen mijn planning verdeel ik de onderwerpen die ik wens te behandelen. De studenten brengen hun boek van Stevens en Callebaut mee, ander materiaal bezorg

ik ter plekke. Studenten gaan in kleine groepen aan de slag in een soort contractwerk: bepaalde onderwerpen moeten zij binnen een bepaalde tijd hebben uitgevoerd, andere mogen ze uitvoeren. Wanneer ze klaar zijn met een onderwerp, leggen ze het materiaal terug en nemen ze een ander onderwerp.

Mijn ervaring is dat ze dat gretig doen en echt overleggen, maar ook dat woorden en begrippen hen soms ontbreken. Dan is het aan mij om langs te komen, te luisteren naar wat ze zeggen en goede vragen te stellen, waardoor ze verder nadenken en inzichten en kennis expliciet verwoorden. Meestal hebben studenten het (grammatica)systeem door na dit contractwerk. Wat loopt fout? Vele studenten hebben wel het systeem door, maar vergeten dat ze na dat 'doorhebben' moeten studeren om het te onthouden. Vele studenten voeren graag praktische zaken uit, maar haken af bij de nabespreking: wanneer we reflecteren op wat er is gebeurd, hoe het is gebeurd en waarom het zo is gebeurd. Reflectie vinden ze lastig: tijdens de contacturen maar ook later tijdens de opleiding wanneer ze dienen te reflecteren op hun stage en zo.

Een oplossing voor het verhinderen van het afhaken bij de bespreking heb ik nog niet gevonden.

Studenten dwingen om te studeren lukt halvelings door toetsen woordleer af te nemen. Voor onderdelen waarop ze 7/10 halen, krijgen ze namelijk vrijstelling voor het examen van semester 2. Studenten leggen in de loop van het semester twee toetsen af, naast een instaptoets bij het begin van semester 1. Traditioneel blijven volgende woordleeronderwerpen over voor het examen: het verschil tussen bijvoeglijk naamwoord en bijwoord, de tijden van werkwoorden, soorten voornaamwoorden en soorten voegwaarden.

Binnen het deel zinsleer komen deze probleemgebieden terug: bij soorten bepalingen (als zinsdeel of als zinsdeelstuk) en bij het bespreken van zinnen met bijzinnen².

Bruggen

Noodzakelijke elementen binnen het onderwijs (en dus ook binnen de lerarenopleiding) zijn volgens mij: gerichte observatie van goed gekozen en levensrecht taalgebruik, gerichte studie van structuren in het taalgebruik, veel verschillende functionele situaties, onderling overleg om expertise te verzamelen en/of expliciet te verwoorden. Functionele situaties zorgen ervoor dat studenten (en de kinderen die van hen les krijgen) zien, dat alles wat ze geobserveerd en bestudeerd hebben echt tot de taal behoort en dat het niet iets is wat methodemakers hebben bedacht 'om lesuren te vullen'.

Ik ben van oordeel dat goed grammaticaonderwijs bruggen kan slaan, onder andere naar taalkundige competentie, naar literaire competentie en naar beeldeducatie.

- brug naar taalkundige competentie: wanneer ik weet welke elementen voor goede communicatie zorgen, kan ik een betere luisteraar en lezer zijn, maar ook een betere spreker en schrijver. Ik zal kunnen inschatten wat de communicatieve situatie is en de middelen bezitten om daar correct op in te spelen: met lange zinnen; met veel beeldrijke taal (en dus bepalingen en bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden); met korte zinnen met of zonder expliciete denkrelaties; met veel expliciete uitleg over woorden, uitdrukkingen en zinswendingen.

“In de lerarenopleiding willen we dat studenten vol verwondering bomen, planten, schilderijen en beelden bestuderen en beschouwen. Waarom zouden we dat dan ook niet doen met onderdelen van taal en grammatica?”

- brug naar literaire competentie: wanneer ik beseft wat de schrijfstijl van auteurs is, kan ik voor mezelf uitmaken waarom die schrijfstijl me als lezer wel of niet ligt en kan ik greep krijgen op mijn eigen leesvoorkeur. Ik kan op een bepaald moment een andere soort schrijfstijl verkennen en misschien leren appreciëren. Ik kan met andere lezers over een schrijfstijl praten want ik bezit de vaktaal om de elementen die de stijl uitmaken, te benoemen.
- brug naar beeldeducatie: wanneer ik gewend ben grondig teksten te beschouwen, zal ik die vaardigheid ook kunnen inzetten om naar beelden en schilderijen te kijken. Wanneer ik gewend ben naar beelden en schilderijen te kijken en erover na te denken, kan ik die vaardigheid ook inzetten om met taal aan de slag te gaan.

Studenten zijn zeker niet zo ver als ik hen wil brengen, maar ze krijgen allemaal een aanzet en inspiratie waarmee ze verder kunnen.

Literatuur

Stevens, M. & Callebaut, I. (2000). *Taalbeschouwing op de basisschool, Reisgids met een leerlijn en 40 uitgewerkte lessen met tekstmaterialen*. Leuven-Apeldoorn: Garant.

Hilde Van den Bossche is lector Nederlands aan de KaHo Sint-Lieven, campus Waas.
hilde.vandenbossche@kahosl.be

² In Vlaanderen vragen we in de basisschool dat kinderen bijzinnen alleen herkennen als zinsdeel in de hoofdzin. Ze hoeven er verder niets meer mee te doen. Studenten moeten die bijzinnen wel nog verder beschouwen.